

Примљено: 15. октобар 2023.
Прихваћено: 30. октобар 2023.

316.48-058.65
COBISS.SR-ID 132462089
DOI: 10.5937/ssb23020490

ПОСТКОНФЛИКТНО ПОДРУЧЈЕ: „POST” КАО НЕВАЖЕЋЕ ЗА ЦИВИЛНЕ ЖРТВЕ

Миле ОБРЕНОВИЋ, студент докторских студија*
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

* mileobrenovic1997@gmail.com.

ПОСТКОНФЛИКТНО ПОДРУЧЈЕ: "POST" КАО НЕВАЖЕЋЕ ЗА ЦИВИЛНЕ ЖРТВЕ

Сажетак: Често се цивилне жртве у једном оружаном сукобу непосредно везују за сам временски период трајања оружаног сукоба и географски простор на ком се он одвија. Сходно томе, подаци о цивилним жртвама се неретко свODE само на оне жртве које настају у конфликтном подручју за време трајања оружаног сукоба, односно на жртве настале услед директних (насилних) узрока смрти. Самим тим се поставља питање да ли постконфликтно подручје, које је етимолошки саткано од сложеннице која значи подручје 'после конфликта', значи да завршетак конфликта, односно оружаног сукоба, на неком подручју уједно означава и завршетак свих узрока, који су настали као резултат сукоба, а који доводе до настанка цивилних жртава? У одговору на ово питање аутор долази до података да цивилне жртве могу да настану и услед различитих индиректних (ненасилних) узрока смрти које су последица оружаног сукоба, а које нису територијално или временски ограничене оружаном сукобом. Сходно томе, постконфликтно подручје је „post” конфликтно када је реч о манифестној природи оружаног сукоба, односно оно означава подручје у којем су оружане активности завршене и у којем више нема директних цивилних жртава. Међутим, постконфликтно подручје није “post” конфликтно када је реч о латентној природи оружаног сукоба, те завршетак оружаног сукоба не означава уједно и завршетак његових негативних последица које доводе до цивилних жртава. Тако се велики број цивилних жртава насталих услед индиректних (ненасилних) узрока смрти појављује и у постконфликтном подручју.

Кључне речи: постконфликтно подручје, цивилне жртве, оружани сукоби, индиректни (ненасилни) узроци смрти, директни (насилни) узроци смрти

Одређења појма постконфликтног са нагласком на цивилне жртве

У одређењу појма постконфликтног подручја само етимолошко порекло указује да је реч о сложеном појму сачињеном од две речи латинског порекла. Прва је “post”, што у преводу значи после/након,

а друга је “conflictus”, која се и у домаћој терминологији користи на готово идентичан начин, а реч је о конфликту. Свођењем појма постконфликтног подручја на његово етимолошко порекло дошло би се до закључка да је реч о подручју након/после завршетка конфликта. Међутим, онда би се наметнуло друго питање, које би гласило шта је то конфликт? Конфликт може да се дефинише као „ситуација која настаје када две или више страна имају супротно гледиште или приступ у одређеној ситуацији” (Sikovica, према Kitić, 2020: 86). На сличан начин и Денен (Dennen) дефинише конфликт (сукоб) као „некомпатибилност интереса, циљева, вредности, потреба, очекивања и/или друштвених космологија (или идеологија)” (Dennen, 2005: 3). Тјосволд (Tjosvold) је такође један од аутора који наглашава важност коју у настанку сукоба имају противречности, истичући да су супротстављени интереси узрок већине сукоба (Tjosvold, 2006). Са друге стране, Рамсботам (Ramsbotham) и сарадници у први план истичу важност перцепције о противречностима, те дефинишу сукоб као „сплет околности у којем сукобљене стране перципирају да имају међусобно неспојиве циљеве” (Ramsbotham, et al., према Роквић, 2017: 21).

Ипак, важно је истаћи да се појам постконфликтног подручја не односи на конфликт (сукоб) у његовом најширем смислу, него искључиво на оружани сукоб као специфичну врсту сукоба. Оно што оружане сукобе чини јединственим и специфичним у односу на све друге врсте сукоба јесте што стране у сукобу, у намери да остваре своје циљеве, прибегавају употреби оружане силе (Ramsbotham, et al., 2011). Дакле, да би говорили о конфликту (сукобу) уопште, услов за то је постојање противречности, било објективно (да она заиста постоји) било субјективно (да стране у сукобу перципирају да она постоји). Док је за постојање оружаног сукоба додатни услов да стране у сукобу, у намери да реше те противречности, прибегавају употреби оружане силе.

Из свега наведеног се изводи закључак да је постконфликтно подручје дословно подручје након завршетка оружаног сукоба, односно подручје у којем је оружани сукоб завршен. Тако и Поповић и сарадници у свом раду истичу да је постконфликтно подручје „подручје на којем је вођен и завршен оружани сукоб” (Popović i sar., 2006: 7). Слично томе, Канингем (Cunningham) истиче да је постконфликтно подручје подручје које се налази у прелазном периоду између завршеног оружаног сукоба и предстојећег мира (Cunningham, 2017: 1).

Сходно наведеном, услов да би говорили о постконфликтном подручју је да је оружани сукоб завршен.

Међутим, ту се јавља нова дилема, која гласи: када можемо рећи за одређени оружани сукоб да је завршен? Из тога проистиче питање да ли се постконфликтно подручје односи на подручје у којем је завршен оружани сукоб у свом манифестном облику испољавања (у том случају би се сматрало да је оружани сукоб завршен са престанком свих оружаних активности) или и у латентном облику (у том случају би се сматрало да је оружани сукоб завршен са престанком свих последица које је узроковао)? С обзиром на то да је нагласак у раду стављен на цивилне жртве, централно питање је сужено и гласи: да ли завршетак оружаног сукоба уједно означава и завршетак узроковања цивилних жртава као једне од главних последица оружаног сукоба, те самим тим да ли је „пост” у појму постконфликтног важеће када је реч о цивилним жртвама? У намери да се одговори на ово питање у следећем делу рада представљено је шта се подразумева под цивилним жртвама и како оне настају.

Директни (насилни) и индиректни (ненасилни) узроци смрти цивилног становништва у оружаном сукобу

Иако се током историје природа оружаних сукоба перманентно мењала истичући њену динамичну природу, коју је и Клаузевиц (Clausewitz) наглашавао наводећи да је „рат више од правог камелеона који своје карактеристике незнатно прилагођава датом случају” (Clausewitz, 1976: 89), цивилне жртве су увек била једна константа која је била неодвојива од оружаних сукоба. Иако су последице оружаних сукоба разнолике и могу да буду и материјалне и нематеријалне, оне које доводе до цивилних жртава могу да се групишу у „три међусобно повезане категорије, а то су: 1) здравствене; 2) социо-економске и 3) еколошке” (Rezaeian, према Обреновић, 2023: 20). Важно је да у оквиру прве категорије, односно категорије здравствених последица, истакнемо постојање три поткатегије, а то су морталитет, морбидитет и инвалидитет (Rezaeian, 2009).

Оно што је заједничко за све наведене последице оружаних сукоба јесте то да оне узрокују цивилне жртве. У случају здравствених последица, морталитет управо подразумева настанак цивилних жртава као директан резултат оружаних напада током оружаног сукоба;

инвалидитет подразумева „физичко или ментално оштећење које има значајно и дуготрајно штетно дејство на способност особе да нормално обавља свакодневне активности” (Equality Commission for Northern Ireland, 2007: 2), које такође може да има смртан исход; а морбидитет се односи на „последнице и компликације које су резултат болести” (Morgan & Summer, 2008: 711), а који такође у великом броју случајева резултује смртним исходом. Када је реч о другој групи последица, односно о социо-економским последицама, важно је истаћи да оружани сукоби доводе до уништавања критичне инфраструктуре, чиме се не само отежава нормално свакодневно функционисање становништва, него и угрожава њихов опстанак пре свега услед уништења здравствених и социјалних система. Посебан значај имају различите негативне економске последице оружаних сукоба и чињеница да су оружани сукоби једна од доминантнијих појава која узрокује сиромаштво и глад (United Nations, 2023). И на крају, трећа група последица, еколошке последице, превасходно се огледају у контаминацији земље, ваздуха и/или воде, чиме се драстично увећава раст инфективних и других болести, који у најгорем сценарију узрокују велики број цивилних жртава (Bell, et al., 2019).

Као што се види из свих наведених последица оружаних сукоба који доводе до цивилних жртава, повезаност између оружаног сукоба и настанка цивилних жртава може да буде непосредна и јасна (у том случају оружани сукоб директно за последицу има цивилне жртве), али она може да буде и знатно сложенија и тешко уочљива (оружани сукоби за последицу имају одређену појаву или догађај, а та појава или догађај за последицу има цивилне жртве). Самим тим, цивилне жртве могу да настану као резултат директних (насилних) узрока смрти, али и индиректних (ненасилних) узрока смрти.

У намери да се истакне разлика међу овим узроцима, у страној литератури се користе два различита термина. Први је “battle-related deaths” и у буквалном преводу се односи на смрти које су везане за битку, односно оружану борбу. Прецизније, реч је о термину којим се обухватају директни (насилни) узроци смрти, односно оне жртве које су резултат непосредне употребе силе међу странама у сукобу (UCDP, n.d.). Са друге стране, појам “conflict-related deaths” се у буквалном преводу односи на смрти које су на било који начин везане за конфликт, односно оружани сукоб, што имплицира да не морају бити директан резултат борбених, односно оружаних, активности. Дакле, у овом случају се мисли на све, и директне и индиректне

узроке смрти, које су на неки начин повезане са оружаним сукобом, односно којих не би било да није оружаног сукоба, и које резултују цивилним жртвама (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, n.d.). Имајући у виду све наведено, када је реч о цивилним жртвама као последици оружаног сукоба потребно је нагласити да оне могу да настану као резултат директних (насилних) узрока смрти и индиректних (ненасилних) узрока смрти.

Постконфликтно подручје са нагласком на “post” – директни (насилни) узроци смрти цивилног становништва

Као што је раније поменуто, под директним (насилним) цивилним жртвама подразумевају се све оне жртве које су резултат употребе оружаних средстава током трајања оружаног сукоба. Сходно томе, повезаност између оружаних сукоба и цивилних жртава које оне продукују је недвосмислена и јасно уочљива. Прецизно одређење директних (насилних) узрока смрти који доводе до цивилних жртава би подразумевало све оне „смрти за које постоје оправдани разлози да се верује да су директно резултат ратних операција и да су радње, одлуке и/или сврхе које су изазвале те смрти спроведене у циљу оружаног сукоба или под његовим окриљем” (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, n.d., 5). У погледу утврђивања да ли је постконфликтно подручје подручје на којем се и даље узрокују директне (насилне) цивилне жртве уочавају се две битне ствари у претходној дефиницији. Прва је да су директне цивилне жртве „директан резултат ратних операција”, а друга је да су те жртве узроковане „у циљу оружаног сукоба или под његовим окриљем”. Обе ове чињенице указују да су директне (насилне) цивилне жртве непосредно везане за сам оружани сукоб. Прва указује да директне цивилне жртве могу да настану само као резултат ратних операција, што значи да су временски ограничене за сам период трајања оружаног сукоба и извођења оружаних напада. Док друга указује да су све активности које су узроковале цивилне жртве спроведене у циљу оружаног сукоба, што значи да са престанком оружаног сукоба престају и „радње, одлуке и/или сврхе” које могу да доведу до настанка цивилних жртава.

Слична дефиниција у одређењу директних (насилних) узрока смрти цивилног становништва гласи да су то „смрти настале у борбама

током сукоба између зараћених страна, обично укључујући оружане снаге. Ово укључује традиционалне борбе на бојном пољу, герилске активности и све врсте бомбардовања војних јединица, градова и села и слично” (The World Bank, n.d.). И ова дефиниција нам указује да су директне (насилне) цивилне жртве оне које настају „у борбама током сукоба”, и из описаних активности које доводе до директних цивилних жртава се види да оне настају услед спровођења борбених активности током трајања оружаног сукоба. Поменуто две дефиниције истичу да су директне (насилне) цивилне жртве временски ограничене оружаном сукобом, односно настају за време трајања оружаног сукоба.

Додатно, уколико се анализа сведе на начине на који се узрокују директне цивилне жртве, долази се до готово идентичних закључака. Први, и чешћи, начин узроковања директних (насилних) узрока смрти цивилног становништва јесте употреба оружја. Пре свега, мисли се на употребу хладног и ватреног оружја, мина, пројектила, као и на бомбардовање и друге различите облике извођења копнених и ваздушних напада. Други начин узроковања директних цивилних жртава јесте употребом других средстава и метода, под којима се подразумевају смрти настале услед тортуре, намерног изгладњивања или лишавања основних добара и услуга, нарочито у виду спречавања приступа здравственој заштити (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, n.d.). Важно је истаћи да је један од процеса друштвеног развоја који је допринео све већем броју директних (насилних) жртава процес урбанизације. Све већи број цивила се налази у урбаним срединама, где се све учесталије воде оружане борбе. Тако, све већи број цивила страда услед чињенице да живе, раде или пролазе близу војних објеката у урбаним срединама (Dinstein, 2005). Сходно свему наведеном, употреба оружја и других средстава и метода у узроковању директних (насилних) цивилних жртава је потврдила да цивилне жртве нису само временски, него и територијално везане за оружани сукоб.

Имајући у виду претходно наведено, намеће се закључак да постконфликтно подручје, осим што означава подручје у које је завршен оружани сукоб, уједно и означава подручје у којем су завршена страдања цивила услед директних (насилних) узрока смрти. Иако би ова констатација била тачна, она би била неважећа за све цивилне жртве, јер би се занемариле оне цивилне жртве које су настале услед индиректних (ненасилних) узрока смрти. Сходно томе, у наредном делу остаје да се утврди каква је повезаност између постконфликтног

подручја и индиректних (ненасилних) цивилних жртава. Прецизније, да ли постконфликтно подручје означава крај оружаног сукоба у потпуном смислу, или, пак, једна од његових најсуровијих последица (а реч је о цивилним жртвама) постоји и у постконфликтном периоду у виду великог броја индиректних (ненасилних) цивилних жртава?

Постконфликтно подручје са нагласком на „конфликтно” – индиректни (ненасилни) узроци смрти цивилног становништва

У претходном делу је утврђено да када је реч о цивилним жртвама насталим услед директних (насилних) узрока смрти постоји временска и просторна ограниченост оружаним сукобом. То уједно значи да постконфликтно подручје не означава само подручје без оружаног сукоба, него и подручје без директних (насилних) цивилних жртава. Међутим, поставља се питање да ли се исто може рећи за цивилне жртве настале услед индиректних (ненасилних) узрока смрти? Односно да ли постконфликтно подручје као подручје у којем је завршен оружани сукоб уједно значи да на том подручју нема више ни индиректних (ненасилних) цивилних жртава? У одговору на поменуто питање неопходно је одредити шта се под индиректним цивилним жртвама подразумева и утврдити место, а нарочито време, њиховог настанка.

Под индиректним или ненасилним узроцима смрти се подразумевају они узроци који доводе до „смрти насталих услед губитка приступа основним добрима и услугама, а које су узроковане или погоршане стањем оружаног сукоба” (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, n.d., 5). Дакле, у овом случају оружани сукоб за последицу има неку појаву, догађај или процес, а та последица накнадно доводи до цивилних жртава. Иако је у овом случају знатно теже уочити повезаност између оружаних сукоба и цивилних жртава, јасно је да до цивилних не би дошло да није било оружаног сукоба. Из претходно наведене дефиниције веома је битно истаћи да цивилне жртве настају услед околности које „су узроковане или погоршане стањем оружаног сукоба”. Као што се види из наведеног, први услов за настанак индиректних (ненасилних) узрока смрти је постојање оружаног сукоба јер је он тај који ствара околности које доводе до цивилних жртава. Међутим, те околности, као што се истиче

у дефиницији, узроковане су или погоршане оружаним сукобом, али нису временски директно везане за сам сукоб. Прецизније речено, престанак оружаног сукоба не значи нужно престанак тих околности које су изазване сукобом, а које узрокују настанак ненасилних цивилних жртава.

Додатно, у одговору на питање да ли завршетак оружаног сукоба уједно означава и завршетак настанка цивилних жртава услед индиректних узрока смрти од велике помоћи биће конкретни примери. Иако постоје различите последице оружаних сукоба које узрокују ненасилне цивилне жртве, као две најчешће се појављују болести и неухрањеност (Ratnayake, et al., 2008). Дакле, у овом случају оружани сукоби стварају такве околности које погодују настанку различитих болести или сиромаштва, а такве околности утичу на настанак цивилних жртава. Да би се утврдило да ли су индиректно узроковане цивилне жртве временски и територијално ограничене оружаним сукобом, као када је реч о директним узроцима смрти, фокус ће у даљем раду бити усмерен на поменута два конкретна примера.

Када је реч о болестима неопходно је правити разлику између заразних и незаразних болести, иако обе могу бити директно везане за сукоб, начин њихове повезаности је мало другачији. Па тако, незаразне болести најчешће настају услед употребе радиолошког, хемијског, биолошког и нуклеарног оружја, који доводе до различитих облика хроничних, најчешће плућних, болести (Ngaruiya, et al., 2022). Такође, оружани сукоб ствара услове који отежавају лечење незаразних болести оштећењем или уништењем здравствених система, те самим тим онемогућавањем приступа здравственој заштити. Ако се има у виду ова чињеница и, са друге стране, чињеница да је за успешно лечење од незаразних болести неопходна дуготрајна и континуирана нега јасно је зашто велики број цивила који болује од ових болести на крају и страда. Тако, особе оболеле од одређених незаразних болести умиру услед негативних последица оружаног сукоба, првенствено у виду недостатка основних медицинских услуга и средстава (Mastruk, et al., према Обреновић, 2023). Дуготрајно лечење хроничних кардиоваскуларних болести, плућних болести, дијабетеса, карцинома и осталих незаразних болести захтева стабилан и функционалан систем здравствене заштите. Док, са друге стране, здравствени систем није изолован систем, него је једна карика у ширем ланцу целокупног националног система. Сходно томе, функционисање здравственог система у великој мери зависи од ширих услова политичког и економског система,

као и других услова, попут услова трговине, транспорта, становања и образовања (Allen, et al., 2022). Дакле, када је реч о територијалној повезаности незаразних болести, као једног од узрока индиректних (ненасилних) цивилних жртава, и оружаних сукоба она дефинитивно постоји. Имајући у виду да оружани напади у потпуности девастирају здравствене системе на подручју на којем се воде сукоби, и чињеницу да је управо та девастираност главни узрок страдања цивила који болују од незаразних болести, може се закључити да су цивилне жртве настале услед незаразних болести територијално везане за конфликтно подручје. Међутим, са друге стране, за разлику од те територијалне повезаности, не постоји основ који би потврдио временску подударност између настанка цивилних жртава услед незаразних болести са трајањем оружаног сукоба. Односно, девастираност и дисфункционалност здравствених система, која, упркос томе што настаје у време вођења оружаног сукоба, траје и након његовог завршетка. Тако, велики број цивилних жртава насталих услед ненасилних узрока смрти настаје услед дисфункционалности система здравствене заштите, што је карактеристично и за постконфликтно подручје. И све друге оружане активности које се предузму током трајања оружаног сукоба, а које стварају последице у виду околности погодних за страдање цивила, нису нужно везане за трајање оружаног сукоба. Сходно томе, велики број цивилних жртава насталих услед дејства незаразних болести јавља се у постконфликтном подручју, те за њих завршетак оружаног сукоба не представља завршетак узрока који воде смртном исходу.

За разлику од незаразних болести, повезаност заразних болести, као једне од водећих индиректних (ненасилних) узрока смрти цивилног становништва, са оружаним сукобима је још сложенија и израженија. Разарање система здравствене заштите, које је поменуто у претходном поглављу, осим што доприноси цивилним жртвама услед дејства незаразних болести, подједнако доприноси и страдању цивила који болују од заразних болести. У овом случају, оружани сукоби за последицу стварају такве околности које онемогућавају адекватну контролу преношења и ширења заразних болести, као и спровођење заштитних мера за сузбијање заразних болести, пре свега вакцинацију. Дакле, оружани сукоби за последицу стварају такве околности које су погодне за убрзан пренос и ширење заразних болести као што су маларија, туберкулоза, жута грозница и ХИВ (Connolly & Neumann, 2002). Међутим, оружани сукоби, осим што стварају околности погодне за настанак и ширење заразних болести, као што су

недостатак смештаја и приступа хигијенски исправној води и храни, доприносе и великом броју избеглица. Ту се јављају два основна проблема која указују да заразне болести, за разлику од незаразних, нису предоминантно територијално ограничене подручјем у којем се оружани сукоб води. Први је чињеница да велики број избеглица у суседним земљама доводи до пренасељености одређених подручја, најчешће привремених смештајних капацитета намењеним управо избеглицама, чиме се и на подручју на којем се оружани сукоб не води стварају околности које су погодне за ширење заразних болести. Други проблем се огледа у томе што је велики број цивила на подручју вођења оружаног сукоба био заражен неком од заразних болести, а након тога је у избеглиштву допринео ширењу заразне болести ван подручја вођења оружаног сукоба. Ова два проблема, у садејству, доприносе томе да се највећи број жртава од заразних болести бележи у избегличким камповима, где стопе морталитета могу да буду веће и до 60 пута (Goniewicz, et al., 2021). Ово указује да у случају цивилних жртава насталих услед незаразних болести не постоји територијална ограниченост са сукобом. До истог закључка се долази и када је реч о временској ограничености, с обзиром на то да оружани сукоби стварају околности погодне за настанак и ширење заразних болести, које су присутне и након завршетка оружаног сукоба. Због тога не чуди податак да су у сиромашнијим земљама, најчешће постконфликтним, управо заразне болести најчешћи узрок смрти (Goniewicz, et al., 2021). Дакле, када је реч о временској повезаности настанка цивилних жртава услед заразних болести са трајањем оружаног сукоба она, као и у случају цивилних жртава насталих услед незаразних болести, не постоји. Самим тим и у овом случају постконфликтно подручје, иако означава завршетак оружаног сукоба, не означава завршетак страдања цивила.

И на крају, када је реч о сиромаштву, оно такође има различите негативне аспекте испољавања, али један од најекстремнијих је недостатак хране, услед чега велики број цивила изгуби живот. Са једне стране, оружани напади неретко узрокују глад међу цивилним становништвом, која узрокује смртним исходом услед: уништавања плодног, пре свега пољопривредног, земљишта, убијањем стоке, као и загађењем земље или воде. У екстремним случајевима глад се користи као оружје, те се намерно прибегава опсади одређеног подручја како би се прекинуло снабдевање залихама хране у намери да се изгладњује противничко становништво (Messer, Cohen & Marchione, 2001). Осим

војних активности које директно узрокују глад као један од најекстремнијих облика сиромаштва, важно је напоменути да оружани сукоби стварају и околности које су погодне тло за настанак сиромаштва, а касније и велики број цивилних жртава насталих услед глади. Пре свега, битно је истаћи да је сиромаштво саставни део економског система и његово решавање у највећој мери зависи од стабилности и успешног функционисања поменутог система. Као и у случају здравственог система, и економски систем зависи од успешног функционисања других националних система, пре свега политичког и социјалног. С обзиром на то да оружани сукоб узрокује бројне негативне последице, као што су: дестабилизација транспортне мреже (што отежава увоз и извоз хране), дестабилизација целокупног тржишта (што доводи до повећања трошкова производње хране и њеног поскупљења) и велико исељавање становништва (чиме се ремети нормална производња хране) (Echarren, 2013), јасно је зашто оружани сукоби доводе до економског колапса. Последица свега тога је или недоступност или хигијенска неисправност хране, те због тога становницима у земљама захваћеним оружаним сукобима прети више него двоструко већа опасност од неухрањености у односу на становнике земаља у развоју (Роквић, 2017). Имајући у виду све наведено, и у случају цивилних жртава насталих услед сиромаштва изазваног оружаним сукобом може се закључити да постоји територијална повезаност са оружаним сукобом. Недостатак хране или хигијенска неисправност хране, као узроци који доводе до великог броја цивилних жртава, карактеристични су за територију у којој се води сукоб и не „преливају” се на друга подручја као у случају заразних болести. Што се тиче временске ограничености оружаним сукобом, она и у овом случају није присутна. Као што је поменуто, потпуни колапс економског система једне државе резултује великим бројем цивилних жртава. Иако се тај колапс јавља у тренутку оружаног сукоба, због његове сложености и зависности са другим државним системима, потребне су године, а некад чак и деценије за његову рехабилитацију и враћање на одрживи ниво. Сходно томе, и у овом случају постконфликтно подручје означава крај оружаног сукоба, али не крај негативних економских последица које узрокују цивилне жртве.

ЛИТЕРАТУРА

- Allen, L. N., Aghilla, M., Kak, M., Loffreda, G., Wild, C. E. K., Hatefi, A., Herbst, C. H., & El Saeh, H. (2022). Conflict as a macrodeterminant of non-communicable diseases: the experience of Libya. *BMJ global health*, 7(Suppl 8), e007549.
- Bell, K., Crawford, N.C., Guarasci, B., Miller, R., Pemberton, M., Rubaii, K., & Skelton, M. (2019). *Environmental costs*. Retrieved 10.10.2023 from <https://watson.brown.edu/costsofwar/costs/social/environment>.
- Clausewitz, C. V. (1976). *On war*. Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret. New Jersey: Princeton University Press.
- Connolly, M. A., & Heymann, D. L. (2002). Deadly comrades: war and infectious diseases. *The Lancet*, 360, 23–24.
- Cunningham, A. J. (2017). Post-conflict contexts and humanitarian organizations: the changing relationship with states. *Journal of International Humanitarian Action*, 2(1), 1–10.
- Dennen, J. M. G. (2005). Introduction: On Conflict. In J.M.G.vander Dennen & V.S.E. Falger (Eds.) *The Sociobiology of Conflict* (1–19). London: Chapman & Hall.
- Dinstein, Y. (2005). Collateral Damage and the Principle of Proportionality. In D. Wipman & M. Evangelista (Eds.). *New Wars, New Laws? Applying Laws of War in 21st Century Conflicts* (211–224). Leiden: Brill – Nijhoff.
- Echarren, P. Y. (2013). Hunger and Conflict. In S. Castro Fernández (Ed.). *Food Security and Global Security* (171–194). Madrid: Spanish Institute for Strategic Studies.
- Equality Commission for Northern Ireland. (2007). *Definition of Disability: The Disability Discrimination Act 1995*. Retrieved 10.10.2023 from <https://www.equalityni.org/ECNI/media/ECNI/Publications/Employers%20and%20Service%20Providers/DefinitionofDisability07.pdf>.
- Goniewicz, K., Burkle, F. M., Horne, S., Borowska-Stefańska, M., Wiśniewski, S., & Khorram-Manesh, A. (2021). The influence of war and conflict on infectious disease: a rapid review of historical lessons we have yet to learn. *Sustainability*, 13(19), 10783.
- Kitić, S. (2020). Upravljanje konfliktom u organizacijama. *Engineering management* 6(2), 86–97.
- Messer, E., Cohen, M. J., & Marchione, T. (2001). Conflict: A cause and effect of hunger. *Environmental Change and Security Project*, Report 7, 1–16.
- Morgan, R. K., & Summer, R. (2008). Chronic Obstructive Pulmonary Disease. In H. K. Heggenhougen (Ed.). *International Encyclopedia of Public Health* (709–717). Academic Press.
- Ngaruiya, C., Bernstein, R., Leff, R., Wallace, L., Agrawal, P., Selvam, A., Hersey, D., & Hayward, A. (2022). Systematic review on chronic non-communicable disease in disaster settings. *BMC Public Health*, 22(1), 1–88.
- Обреновић, М. (2023). *Процена броја цивилних жртава у оружаним сукобима*. Мастер рад. Београд: Факултет безбедности.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (n.d.). *Technical Guidance Note on SDG Indicator 16.1.2 Number of conflict-related deaths per 100,000 population, by sex, age and cause*. Retrieved 20.09.2023 from <https://>

- www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/HRIndicators/SDG_Indicator_16_1_2_Guidance_Note.pdf.
- Popović, B., Petrović, D., Ilić, D., & Krivačić, M. (2006). *Susret sa jakim emocijama*. Vodič za primenu programa Istraživanje humanitarnog prava u postkonfliktnom kontekstu. Beograd: MKCK.
- Ramsbotham, O., Woodhous, T., & Miall, H. (2011). *Contemporary conflict resolution: the prevention, management and transformation of deadly conflicts*. Third Edition. Cambridge: Polity.
- Ratnayake, R., Degomme, O., Altare, C., Guha-Sapir, D., Bijleveld, C., Melhbaum, S., & Hoex, L. (2008). *The many victims of war: Indirect Conflict deaths*. *Global Burden of Armed Violence* (31–48). Geneva: Geneva Declaration Secretariat.
- Rezaeian, M. (2009). A review on the most important consequences of wars and armed conflicts. *Middle East Journal Of Business*, 4(1), 7–9.
- Роквић, В. (2017). *Системи одбране*. Београд: Факултет безбедности.
- The World Bank. (n.d.). *Metadata Glossary*. Retrieved 20.09.2023 from <https://datatabank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/VC.BTL.DETH>.
- Tjosvold, D. (2006). Defining conflict and making choices about its management: Lighting the dark side of organizational life. *International Journal of Conflict Management*, 17(2), 87–95.
- Uppsala Conflict Data Program [UCDP]. (n.d.). *Definitions, sources and methods for Uppsala Conflict Data Program Battle-Death estimates*. Retrieved 21.09.2023 from <https://ucdp.uu.se/downloads/old/brd/ucdp-brd-conf-41-2006.pdf>.
- United Nations (2023). Conflict and Violence are the Primary Causes of Hunger and Famine, Special Rapporteur on the Right to Food Tells the Human Rights Council. Retrieved 09.10.2023 from <https://www.ohchr.org/en/news/2023/03/conflict-and-violence-are-primary-causes-hunger-and-famine-special-rapporteur-right>.

POST-CONFLICT AREA: “POST” AS INVALID FOR CIVILIAN CASUALTIES

Mile OBRENOVIĆ, PHD student
University of Belgrade, Faculty of Security Studies

Summary

Civilian casualties in an armed conflict are often directly related to the time period of the armed conflict and the geographical area where it takes place. Accordingly, the data on civilian casualties are often referred to only those casualties that occur in the conflict area during the armed conflict, that is, civilian battle-related deaths. This raises the question of whether the post-conflict area, which is etymologically composed from a compound meaning the area “after the conflict”, means that the end of the armed conflict, in a certain area also means the end of all the causes that arose as a result of the conflict and which lead to the occurrence of civilian casualties? In response to this question, the author comes to the data that civilian victims can also occur due to various indirect (non-violent) causes of death, that is conflict-related deaths, which are a consequence of an armed conflict, but which are not territorially or temporally limited by an armed conflict. Accordingly, the post-conflict area is “*post*”-conflict when it comes to the manifest nature of the armed conflict, it means the area in which armed activities have ended and in which there are no more battle-related deaths. However, the post-conflict area is not “*post*”-conflict when it comes to the latent nature of armed conflicts, and the end of the armed conflict does not mean the end of its negative consequences that lead to civilian casualties. Thus, a large number of civilian victims caused by conflict-related deaths also appear in the post-conflict area.

Keywords: *post-conflict area, civilian casualties, armed conflicts, conflict-related deaths, battle-related deaths.*